
ANADOLU'DA SON DÖNEMDE SANAYİLEŞME YARIŞINA KATILAN İLLER

Yard. Doç. Dr. Okan YAŞAR*

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de imalat sanayi gelişiminin mekansal dağılımını ele aldıktan sonra, Anadolu'da son dönemde sanayileşme yarışına katılan illeri sanayi coğrafyası açısından değerlendirmektedir. Ülkemizde imalat sanayiinin dağılımında kutuplaşmanın giderek artması üzerine, teşviklerle kalkınmada öncelikli illere sanayi yatırımlarının yönlendirildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte sınırlı teşviklere rağmen kendi öz kaynaklarıyla sanayileşen ve Anadolu'da yeni sanayi odakları durumuna gelen iller makalemizin konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İmalat Sanayi, Sanayide Kuruluş Yeri Faktörleri, İmalat Sanayiinde Sektörel Analiz, Denizli, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş ve Gaziantep İlleri*

---

* Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale

ABSTRACT

This study, after explaining the area distribution of the development of manufacturing industry in Turkey, evaluates the Provinces Which participate in competition of industrialization in Anatolia in respect of industrial geography. On increasing of density day by day in the distribution of manufacturing industry in our country, we are aware of tendencies of industrial investments to the provinces prior to investments with encouragements. Besides this, despite the limited encouragements, the provinces which industrialize with their own resources and become new industry focuses in Anatolia constitute the subject matter of my article.

Key Words: *Manufacturing Industry, The Factors of Foundation Place in Industry, Sectoral Analysis in Manufacturing Industry, The Provinces of Denizli, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş and Gaziantep.*

ANADOLU'DA SON DÖNEMDE SANAYİLEŞME YARIŞINA KATILAN İLLER

The Provinces Which Participate Industrial Competition in
Last Term in Anatolia

ANADOLU'DA SON DÖNEMDE SANAYİLEŞME YARIŞINA KATILAN İLLERE COĞRAFİ BİR BAKIŞ

1. Giriş

İmalat sanayiinin belirli merkezlerde yoğunlaşması sadece gelişmiş ülkelere özgü bir olgu olmayıp, gelişmekte olan ülkelerde de benzer durumlar görülmektedir. Ülkelerin sanayiinin kuruluş yeri faktörleri bakımından cazip koşullara sahip gelişmiş bölgeleri söz konusu yoğunlaşmada etkili olmaktadır. Ancak bu durum sosyo-ekonomik gelişim açısından bölgelerarası eşitsizliği artırmakta, belirli bölgelerde demografik, kentsel ve çevresel sorunlar doğurmaktadır. Bu bağlamda bölgelerarası eşitsizliği ortadan kaldırmak, yeni cazibe merkezleri oluşturmak gayesiyle sanayide desantralizasyonu ön planda tutan politikalar benimsenmektedir.

Ülkemizde 1950'lerden itibaren Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgesi illerinden İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir ve Adana'da imalat sanayiinin toplanma gösterdiğini görmekteyiz. Ülkemizde imalat sanayiini kuzey, güney, iç ve doğu bölgelerimize yayma amacıyla 1968 yılından itibaren bir çok ilimiz kalkınmada öncelikli yöre kapsamına alınarak sanayicilere önemli teşvikler sağlandı. Böylece teşviklere bağlı olarak birçok ilimizde imalat sanayi hatırı sayılır bir gelişme gösterdi. Ancak sınırlı ya da kısa bir süre teşvikler kapsamında bulunan ya da hiç bulunmayan bazı illerin imalat sanayiinde kararlı ve önemli atılımlar gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. 1980 sonrasında Türk sanayiini dünyaya açma ve ihracata yönelik üretimde bulunma politikaları çerçevesinde bazı illerin kendi öz kaynaklarını harekete geçirerek dünya pazarlarına açıldıklarını görmekteyiz.

Ülkemizin bilinen sanayi bölgeleri dışında ortaya çıkan yeni sanayi yöreleri, Türkiye'nin sanayi coğrafyasının da değiştiğini ortaya koymaktadır. Böylece ülkemizin farklı mekansal birimlerinde kendi potansiyellerini

kullanarak küresel anlamda üretim stratejileri benimseyen ve gerçekleştiren yeni sanayi yöreleri gelişmektedir.

Türkiye genelinde 1980'lerde başlayan ve 1990'larda da hızla süren bir bölgesel yeniden yapılanma süreci yaşanmaktadır. İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir, Ankara ve Adana gibi büyük kentler geçmişin avantajlarının etkisiyle yatırımlarda hala ilk on içinde yerlerini korumaktadır. Sözü edilen geleneksel sanayi merkezlerinin dışında bir de yeni dönemde yıldızı parlayan iller bulunmaktadır. Bu iller; AB ile gümrük birliği sürecinde Türkiye'ye şans tanınan "tekstil"de uzmanlaşmış illerdir(Sönmez, 1997:2,8). Trakya'da Tekirdağ İli ve Anadolu'da Çorum (Çorum İli hariç), Denizli, Kayseri, Kahramanmaraş ve Gaziantep illeri hem iplik ve hem de dokuma sektöründe büyük atılımlar gerçekleştirerek ulusal ve uluslararası pazarlara açılmayı başarmışlardır.

Geleneksel büyüme kutupları dışında gelişen illerin temel kaldıracını *tekstil* sektörünün oluşturduğunu söylemek gerekir. Gerek İstanbul'un sağ cebeli sayılan Tekirdağ İli'ndeki yatırımlar, gerekse Ege Bölgesi'nde Denizli, İç Anadolu Bölgesi'nde Kayseri, Akdeniz Bölgesi'nde Kahramanmaraş ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep illerimizdeki imalat sektörü yatırımlarında tekstil sektörünün başat rol üstlendiği görülmektedir (Sönmez,1997:9). Dolayısıyla 1985'ler sonrasında adı geçen iller tekstil eksenli yeni imalat sektörü odakları konumundadır.

Bu çalışmamda; Türkiye'de sanayi gelişiminin tarihsel bir süreç içinde mekansal dağılımı ele alındıktan sonra, Anadolu'da 1980'ler sonrasında büyük ölçüde "dokuma ve tekstil" eksenli sanayileşen "Denizli, Kayseri, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Çorum(hariç)" illeri imalat sanayi coğrafi bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Buna ilaveten adı geçen illerde son 20-25 yılda sağlanan imalat sanayi gelişiminin dinamikleri saptanarak tartışılmaktadır.

Makalemde metot olarak öncelikle araştırma konusu illerde imalat sanayiinin tarihsel gelişimi ve kuruluş yeriyle ilgili cazibe unsurları üzerinde durulacaktır. Ardından adı geçen illerde 1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre imalat

sanayiinin son yirmi yılda sağladığı dikkat çekici gelişmelere dikkat çekilecektir. Bununla birlikte, sözü edilen illerde imalat sanayi alt sektörler itibariyle değerlendirilerek, illerin imalat sanayi dinamikleri hakkında sağlıklı verilere ulaşabilmek mümkün olacaktır. Son olarak da, adı geçen illerde imalat sektörünün karşılaştığı sorunlar üzerinde durularak, alınması gereken önlemler kısaca sıralanacaktır.

2. Türkiye’de İmalat Sanayi Gelişiminin Mekansal Dağılımı

Türkiye’de sanayileşme hareketinin başlatılmasına ilişkin yasal ve kurumsal altyapıya dair kararlar I.İzmir İktisat Kongresi’nde alınmıştır. 1923-1932 döneminde yasal ve kurumsal altyapının oluşturulmasına çalışılmış, özel girişimi ön planda tutan politikalara rağmen istenilen sanayileşme sağlanamamıştır. Özel girişime dayalı sanayileşme politikalarının başarısız olması ve 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımı nedeniyle 1932’den itibaren “Devletçi” sanayileşme modeli benimsenmiştir. Devletçi sanayileşme modeli 1939 yılına kadar yoğunluk kaybetmeden uygulandı ve bu dönemde 1933-1937 yılları arasında “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP)” uygulandı. Adı geçen Plan dönemi imalat sektörü temel stratejilerinden biri de yatırımların ülke geneline dengeli dağılımını sağlamaktı. Tüm coğrafi bölgelerimizde dengeli bir sanayileşme stratejisi amaçlayan BBYSP’nin ardından hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı araya giren II. Dünya Savaşı nedeniyle rafa kaldırılmıştır (Bkz, Yaşar, 2003a: 34-40).

1950’lerden itibaren liberal sanayileşme politikaları benimsenmiştir. Ancak gerek kamu sektörü ve gerekse özel sektör imalat sektörü yatırımlarını Ankara’nın batısında yer alan bölgelere kaydırmıştır. Bu dönemde, atılım içinde görülen özel kesim, yatırımlarını ülkenin en “gelişmiş” ve “dışsal” yararların en yüksek olduğu İstanbul ve İzmir gibi merkezlerde toplamıştır. 1950-1960 döneminde Türkiye Sanayi Yatırım Bankası tarafından desteklenen 400 sanayi projesinin % 75’i Marmara ve Ege Bölgesi’nde hayata geçirilirken, yalnızca İstanbul’un payı % 51’e ulaşmıştır (Sevgi, 1994:61).

1963 yılından itibaren “*Planlı Kalkınma*” döneminin başlamasıyla birlikte, imalat sanayi yatırımlarının ülke geneline dağıtılması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Karadeniz Bölgesi'nde Samsun İli, Akdeniz Bölgesi'nde Adana İli ve çevresi, Ege Bölgesi'nde Denizli İli, İç Anadolu Bölgesi'nde Eskişehir, Ankara, Konya ve Kayseri illeri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep İli adı geçen bölgelerin sanayi ve cazibe merkezi olmaya yönelik önemli gelişmeler sağladı. Bununla birlikte ülkemizde 1970-1982 döneminde sanayiinin ağırlık gelişim yörelerini batı bölgeleri teşkil etmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sanayiinin büyüme oranları Türkiye ortalamalarının altında kalmıştır.

Türkiye'de sanayi bölgelerinden en önemlisi İstanbul İli'nin çeperinde yer almakta ve Tekirdağ, Kocaeli ve Bursa illerinden oluşmaktadır. Bu çeper bölgedeki gelişme, İstanbul metropoliten bölgesindeki sanayi gelişiminin sonucunda ortaya çıkan yeni alan taleplerine koşut olarak hızlanmaktadır. Bu kümenin içinde yer alan Bursa İli'nin geçmiş dönemlerdeki sanayi deneyimi ve potansiyelini kullanarak gelişme hızını sürekli olarak artırdığı izlenmektedir. Öte yandan bu gelişme de; adı geçen bölgede kurulan organize sanayi bölgeleri ile yerel sanayi potansiyelini destekleyen politikalar da etkili olmaktadır. 1970'lerin başında İstanbul metropoliten bölgesinin doğu kesimi imalat sanayi için daha çekicidir. İlk aşamada İstanbul sanayi odağında yer bulamayan sanayi kuruluşları hemen bitiştirte yer alan Kocaeli İli'nde, Gebze'den başlayarak doğuya doğru yerleşmeye başlamıştır. Doğudaki ilk gelişmeden sonra sanayi gelişmeleri batıya Trakya bölgesine doğru yönelmiş ve İstanbul metropoliten alanına yakın olmayı isteyen firmalar bu kesimde yer seçmeye başladılar. 1970'li yıllarda, Bursa İli'nin giderek işlevsel olarak İstanbul İli sanayisi ile bütünleştiği ve hızlı bir gelişme sürecine girdiği görülmektedir (*Eraydın, 1999:259*).

İkinci kümelenme bölgesi, İzmir metropoliten alanı çevresindeki sanayi gelişimidir. 1970'li yıllarda Manisa, Denizli ve Afyon illerinde sanayi gelişme hızının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle İzmir

çevresi iller, İzmir'deki yüksek arsa fiyatlarından kaçmak isteyen sanayiciler için çekici olurken, Manisa İli'nde kurulan organize sanayi bölgesi bu süreci hızlandırmaktadır (*Eraydın,1999:259*).

1970'ler sonrasında Ege ve Marmara Bölgeleri dışına kayma eğilimi gösteren sanayiinin 1980'lerden itibaren yine batı sanayi bölgeleri merkezli büyüdüğü ve 1990'lardan itibaren de yeniden çevreye doğru yayılma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. 1990'lı yıllarda metropoliten alanlardaki yüksek arsa fiyatları, işgücü maliyetlerinin yükselmesi ve diğer bölgelere tanınan teşvikler, sanayiinin tekrardan desantralizasyon yaşamasına neden olmaktadır. Bu arada dış pazarlara yönelik üretim yapan işletmelerin İstanbul ve İzmir metropoliten bölgesinin çevresinde yeni yerleşim alanlarına doğru yayılma eğilimine girdiği görülmektedir. Ancak iç piyasaya yönelik üretim yapan sanayi işletmelerinin çevre yerleşim birimlerine doğru yayılma eğilimi göstermediği bilinmektedir.

Türkiye'de sanayiinin dağılımında metropoliten bölgeler öne çıkmaktadır. Bir metropoliten bölge; metropoliten merkez ve çevresinde yer alan yerleşmeleri içermektedir. Bu açıdan bakıldığında İstanbul, metropoliten merkezi ve bunun doğu uzantısını oluşturan Kocaeli ve Sakarya illerindeki yerleşmeler ve batı uzantısında Tekirdağ, artık metropoliten alanın bir parçasını oluşturmaktadır. Öte yandan Bursa İli, bu doğrusal coğrafi gelişmenin dışında kalsa bile, İstanbul İli sanayiinin önemli bir parçasıdır. İkinci metropoliten bölge İzmir metropoliten alanı çevresinde yer almaktadır. Manisa İli, İzmir İli'nin bir uzantısı olarak gelişmektedir. Denizli İli, İstanbul merkezli bölgede yer alan Bursa İli'ne benzer konumda olup, İzmir'le mekansal olarak ayrıdır, ancak işlevsel olarak bütünlük göstermektedir.). Bir diğer kümelenmenin ise Çukurova bölgesinde olduğu gözlenmektedir. Adana metropoliten bölgesi batıda, Tarsus-Mersin aksında genişlerken, doğuda kesikli de olsa İskenderun'dan Antakya'ya uzanan bir gelişme söz konusudur (*Eraydın,1999:259*).

Ankara her ne kadar önemli bir sanayi merkezi olarak değerlendirilmese de, ülke sanayi içinde önemli bir yeri vardır. Bu önem Kırıkkale uzantısı dikkate alındığında artmaktadır. Bununla birlikte İç

Anadolu Bölgesi'nde Kayseri, Konya ve Eskişehir illeri bölgede gelişen diğer sanayi odakları konumundadır. Karadeniz Bölgesi'nde ise Bolu ve Çorum İli gibi lokal gelişme kutuplarının ortaya çıkması ve giderek güçlenmeleri, sanayiinin eski merkezlerden diğer bölgelere doğru yayıldıklarının birer örneğini oluşturmaktadır. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep, Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise Malatya ve kısmen Elazığ illeri adı geçen bölgelerde tek tek büyümeye devam eden iller olmaya devam etmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde yaratılacak yeni olanakların, sanayi faaliyetlerinin bölge bütününe daha dengeli dağılmasına neden olacağı beklenmektedir (Işık, 2000:128).

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sanayide desantralizasyonu sağlamak düşüncesiyle 1968 yılında 22 ili kapsayan "kalkınmada öncelikli yöreler" kararnamesi ile 1968 yılında 22, izleyen yıllarda yeni iller katılarak 1979'da 41 il kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmıştır (Kutbay,1982:5,6). Sözü edilen kapsamdaki illerin sayısı politik tercihlere bağlı olarak sürekli değişmektedir. Kalkınmada öncelikli illere tanınan teşviklere rağmen, sanayiinin mekansal dağılımındaki kutuplaşmalar giderilememiştir. Çünkü 1990'ların sonrasında hala on ve üzeri işçi çalıştıran işletme sayısı onu bulmayan iller bulunmaktadır. Ancak kalkınmada öncelikli iller kapsamında sınırlı bir süre kalan ancak kendi öz kaynakları ile gelişen ve tamamen dış pazarlara yönelik üretimde bulunan Denizli, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş ve Gaziantep gibi iller gelişen imalat sanayileri ile dikkat çekmektedir. Sanayiinin mekansal dağılımında görülen eşitsizliğe rağmen "tekstil ve dokuma sektöründe" uzmanlaşan adı geçen illerin yeni cazibe merkezleri durumuna gelmeleri makalemizin bundan sonraki konusunu teşkil edecektir.

3. Türkiye'de Sanayileşme Yarışına Katılan Yeni İller

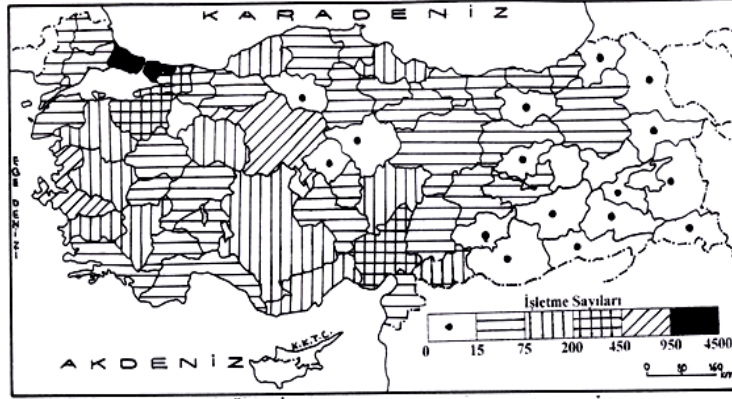
Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, ülkemizde 1980 sonrasında sanayiinin bölgesel dağılımında dikkat çekici gelişmeler ve değişimler ortaya çıkmaktadır. 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımını esas aldığımızda; ülkemizde imalat sanayiinin büyük bir bölümü başta İstanbul olmak üzere, İzmir, Ankara ve Bursa illerinde toplandığı görülmektedir (Şekil 1). Bununla

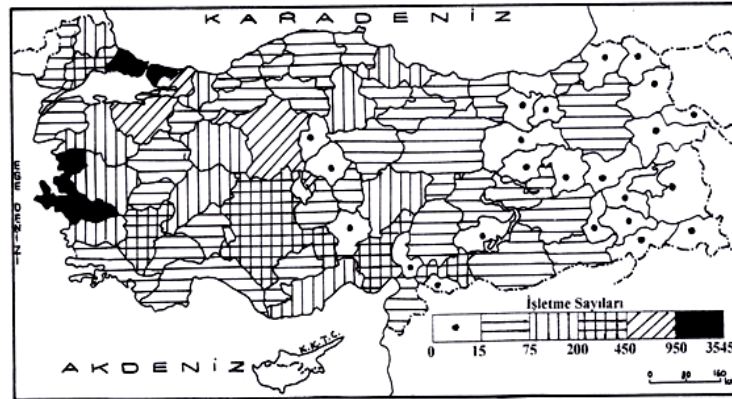
birlikte imalat sanayiinde; Akdeniz Bölgesi'nde Adana, Marmara Bölgesi'nde Kocaeli, Ege Bölgesi'nde Manisa, İç Anadolu'da Konya ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep ve Karadeniz Bölgesi'nde Zonguldak ve Samsun illeri ikinci derecede önem taşıyan iller konumundadır.

2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerini esas aldığımızda ise aradan geçen yirmi yılda ülkemizde imalat sanayiinin il bazlı dağılımında önemli farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak imalat sanayiinin dağılımında geleneksel sanayileşmiş iller (İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Adana) ağırlığını korumakla birlikte (Şekil 2), Türkiye toplamı içindeki payları önemli derecede azalmıştır. Diğer yandan 1980 sonrasında Tekirdağ, Denizli, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş ve Gaziantep illerindeki sanayi kuruluşlarının sayısında dikkati çeken büyük bir artışın olduğu görülmektedir (Mutluer, 2003:25). Böylece ülkemizde sanayi faaliyetlerinin belirli illerde toplanma eğiliminin son dönemde sanayileşen illerin ortaya çıkmasıyla ortadan kalkmaya devam etmektedir.

Bilindiği gibi ülkemizde imalat sanayiinin dağılımında kutuplaşmanın giderek artması üzerine teşviklerle kalkınmada öncelikli illere sanayi yatırımlarının yönlendirildiği vurgulamıştık. Ancak tüm teşviklere rağmen sanayiinin mekansal dağılımında denge sağlanamamıştır. Son yirmi yılda teşvik alan iller yanında, özellikle kendi öz kaynaklarıyla ya da sınırlı teşviklerle sanayileşen ve dış pazarları dikkate alan bir üretim anlayışı içinde imalat sektöründe büyük atılım yapan ve büyük ölçüde *dokuma ve tekstil sektöründe* uzmanlaşan (Çorum İli hariç) Trakya'da Tekirdağ ve Anadolu'da Denizli, Kayseri, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Çorum illeri söz konusu gelişimleriyle dikkat çekmektedir. Tekirdağ İli'ni ayrı bir makale olarak çalıştığım dan, Anadolu'da yer alanların imalat sanayiinde 1980'ler sonrasında sağladıkları büyük gelişimi ve nedenlerini yukarıda ifade ettiğim metotsal yaklaşım çerçevesinde ele alacağım.

Şekil 1: Türkiye'de 10 ve Üzeri İşçi Çalıştıran Sanayi Kuruluşlarının İllere Dağılımı (1980)

Şekil 2: Türkiye'de 10 ve Üzeri İşçi Çalıştıran Sanayi Kuruluşlarının İllere Dağılımı (2000)

3.1. Denizli

3.1.1. İmalat Sanayinin Gelişimi:

Denizli İli'nde imalat sanayinin geçmişi yaklaşık 2000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Dokumacılık, el sanatları, boyacılık, keçecilik ve halı imalatçılığı ile bölge Anadolu'nun önemli bir tekstil merkeziydi. Bu dönemde yün dokumacılığı ön plandaydı. Ancak antik çağlardan günümüze doğru pamuk tarımının yaygınlaşmasıyla yünlü dokuma yerini pamuklu dokumaya bırakmıştır (Mutluer,1995:10,11).

Denizli, Osmanlı Devleti döneminde önemli bir dokumacılık merkeziydi. Mali 1307 tarihli (1891-1892) Aydın Vilayeti Salnamesine göre dokumacılık, Denizli ekonomisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Denizli merkezinde 190, Tavas, Sarayköy ve Buldan ilçelerinde toplam 1609 dokuma tezgahı vardı ve bu tezgahlarda alaca, kuşak, oda döşemesi, gömleklik bez, havlu, peştamal ve kese üretilmekteydi. Ancak bu dönemde dokumacılık ev tipi üretim şeklindedir ve üretim sınırlıdır. Genellikle dokuma tezgahlarında bir kişi çalışmaktadır ve bu kişi de aileden biridir. Yörede dokumacılığın yanı sıra değirmencilik ve tabakçılıkta gelişme sağlamıştı. Hatta kol gücünün yerine buhar ve su gücünün kullanıldığı ilk tesisler un fabrikaları olmuştur. Ancak Cumhuriyet öncesinde sanayi faaliyetlerinin gelişmemiş olması yalnızca Denizli yöresinde gözlenen bir olgu olmayıp tüm ülkede geçerli bir durumdur (*Mutluer,1995:12,13*). Zira Osmanlı Devleti'nin 1838 tarihinde önce İngiltere ve ardından diğer Avrupa ülkeleriyle imzaladığı Serbest Ticaret Antlaşması ve kapitülasyonlar, ülkenin sınırlı sanayi varlığını yok etme noktasına getirerek Denizli ekonomisine önemli zararlar vermiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Denizli İli sanayi tarıma dayalı sanayilerden meydana gelmekteydi. 1927 yılında yapılan Genel Sanayi Sayımı'na göre, Denizli İli'nde küçük sanayi kuruluşlarından meydana gelen 1.581 işletme bulunmakta, bunun % 43.1'i tarıma dayalı sanayi, % 26.8'i dokuma sanayi, % 17.6'sı maden işletmesi ve metal eşya sanayiinden meydana gelmekteydi. Öte yandan 1.581 işletmeden 899'u (% 56.9) bir kişi çalıştıran ve aile bireylerinden oluşan kişilerin çalıştığı işyerleri konumundaydı. Dolayısıyla Denizli İli'nde sanayi, ev tipi sanayi özelliği göstermekteydi. 1.581 işyerinin sadece 29'u on ve üzeri işçi çalıştıran atölye tipi işletmeydi. Bununla birlikte 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan Denizli İli'ndeki sanayi kuruluşlarından çok azı yararlanmıştır. 1933-1939 yılları arasında benimsenen devletçi sanayileşme uygulamaları döneminde Denizli İli sanayi genel bir toparlanma devresi geçirirken, ev tipi üretimden atölye tipi üretime geçiş süreci yaşanmıştır (*Mutluer,1995:21-26*).

İkinci Dünya Savaşı'nın dolaylı etkileri ekonomik gelişim üzerinde olumsuz bir rol oynamış, devletçi sanayileşme uygulaması giderek yoğunluk kaybetmiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kaldırılarak yeni vergilerin (Muamele ve Kazanç Vergisi) çıkartıldığı 1940'lı yıllarda, adı geçen faktörlerin de etkisiyle Denizli İli ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunun üzerine atölye tipi üretimden ev tipi üretime dönülmeye başlanmıştır. Bu arada devletçi politikaların bir sonucu olarak kooperatifleşmenin yaygınlaşması Denizli İli'nde sanayiinin gelişimine temel teşkil etmiştir. Zira bu uygulama sermaye birikimi oluşturarak, büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının ilk sermayesini oluşturmuştur.

1950'lerde liberal sanayileşme modeline dönülmesiyle birlikte özel girişimin sanayileşme de öncü olması benimsenmiştir. Bu yıllarda Denizli'de Sümerbank Bez Fabrikası'nın kurulması, yeni dokuma fabrikalarının kurulmasını sağlamıştır. İl'de sanayi, Planlı Kalkınma yıllarının başladığı 1963'den itibaren hızlı bir gelişim çizgisi yakalamıştır. İl'de 1964 yılında on ve üzeri işçi çalıştıran işletme sayısı 22 iken, bu sayı 1973'de 44'e, 1980'de 117'ye, 1992'de 100'e ve 2000 yılında 416'ya ulaştı. 1973 yılında ilin kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasıyla birlikte faaliyete geçen işletme sayısında hızlı bir artış olmuştur. İl'de 1983 yılından itibaren ihracata yönelik sanayileşme modeli içerisinde tekstil, gıda, metal eşya-makine sanayiinde büyük bir gelişim yaşanmıştır.

Böylece Denizli İli'nde sanayileşme hareketi 1970'lerde başlamış olmakla birlikte ilin kendi öz kaynaklarıyla sanayi yatırımlarına 1980-1990 devresinde yöneldiğini görmekteyiz. 1983 sonrasında Türk ekonomisinin ihracatı teşvik eden yaklaşımlarının desteğiyle, üretilen ürünlerin ihraç edilmesi ve “*ihracatta vergi iadesi*” Denizli İli'nin özellikle tekstil alanında adeta bir yatırım patlaması yaşamasına yol açtı (Eroğlu ve Gökalp, 1997:64,65).

3.1.2. Kuruluş Yeriyle İlgili Cazibe Unsurları:

Denizli ve yakın çevresinin coğrafi konumu, Denizli'yi adeta bir çekim merkezi haline dönüştürmüş ve bölgede ticari faaliyetler gelişmiştir. Dokumacılık üzerine gelişen ticari faaliyetlerin sonucunda elde edilen

birikimler devlet teşvikleriyle desteklenmiş ve günümüzde Denizli İli sanayiinin temelini teşkil etmiştir. Öte yandan, bölgedeki hammadde kaynaklarının bolluğu, girişimcilerinin tutum ve davranışları, yetişmiş iş gücünün varlığı ve yakın çevrenin pazar potansiyeli sanayiinin gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. 1970'li yıllarda peş peşe işçi şirketlerinin kurulması sanayiinin gelişmesini etkileyen bir başka faktör olarak dikkat çekmektedir (*Mutluer,1995:88*).

Denizli İli'nin sanayileşmesinde en çarpıcı toplumsal dinamiklerden biri de sanayi tesislerinin kuruluşunu başlatan ve halihazırda yönetim ve organizasyonlarını sürdürmekte olan işletme sahip ya da ortaklarının yaklaşık % 90'nının Denizlili oluşlarıdır. Bunun yanında Babadağ, Buldan ve Kızılcabölük gibi yerleşim merkezleri özellikle dokuma sektöründe önemli bir kültüre sahiptir. Sanayileşmenin son yıllarda çevre yerleşim alanlarına doğru kayması ve buralarda yaygınlaşmasında, ucuz kuruluş yeri (arsa) temin edilmesi önemli bir cazibe yaratmaktadır (*Eroğlu ve Gökalp, 1997:64,65*).

Denizli İli her geçen gün artan işletme sayısı ve yüksek ihracatıyla Türkiye'nin en canlı ve dinamik ekonomik alt bölgelerinden biridir. 1988 yılında Denizli-Gürlek mevkiinde tamamlanan I. Organize Sanayi Bölgesi yanında Denizli Honaz ilçesi Kaklık mevkiinde Denizli Deri Organize Sanayi Bölgesi'nin altyapı çalışmaları tamamlanmak üzeredir. Acıpayam ve Tavas organize sanayi bölgesinin kamulaştırma ve altyapı çalışmaları devam etmektedir. Çardak ilçesinde, Çardak havaalanı yanında II. Organize sanayi bölgesi olarak faaliyete geçen Özdemir Sabancı Sanayi Bölgesi Denizli İli'ni ulusal ve uluslararası yatırımcıya açmıştır.

3.1.3. Sanayiinin Sektörel Analizi:

Denizli İli'nde sanayileşme potansiyelinin ağırlıklı olarak tekstil alanında gerçekleşmesi, Denizlili girişimcilerin “dokuma” sektöründe önemli bir bilgi, tecrübe ve kültüre sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte iyi bilinen iş kollarına yatırım yapma psikolojisi, kolay vasıflı eleman bulabilme, Denizlili girişimcilerin “bilinmeyene” yönelmek

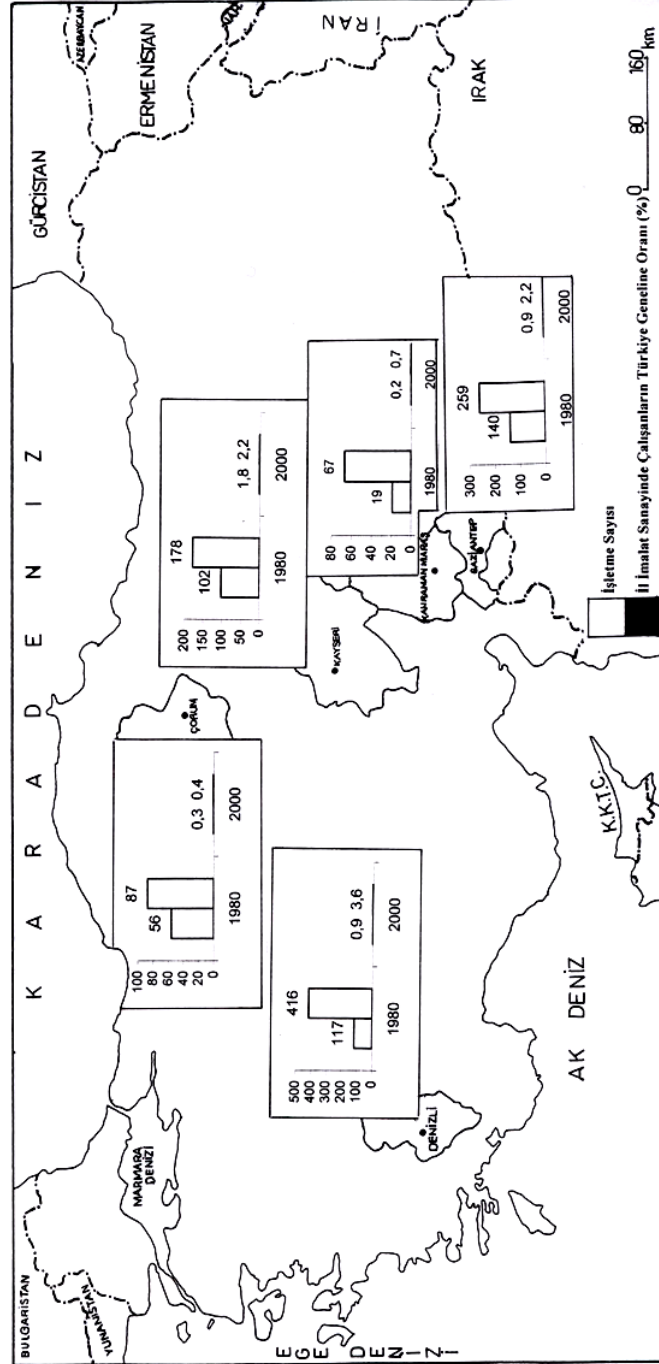
yerine “*geleneği*” olan ekonomik faaliyetleri “*modernleştirmeyi*” tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır (Eroğlu ve Gökalp, 1997:64,65).

1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre Denizli İli'nde imalat sanayiinin karakteristikleri tablo 1 ve şekil 3'de görülmektedir. İl'de 1980 yılında on ve üzeri işçi çalıştıran işletme sayısı 117 iken, bu sayı 1992'de 100'e gerilemiş (Sayım ölçeğinin büyütülmesinden kaynaklanmaktadır.) ve 2000 yılında 416'ya ulaşmıştır. İl'de yukarıda ifade ettiğimiz dinamiklere dayalı olarak 1990 sonrasında büyük bir imalat sanayi gelişimi sağlanarak işletme sayısı 416'ya ulaşmıştır. 2000 yılı itibariyle ülkemizde on ve üzeri işçi çalıştıran 11.117 işletmenin % 3.7'si Denizli İli'nde faaliyet göstermektedir. Yine aynı yılda ülkemizde imalat sanayiinde çalışan 1.130.474 kişinin % 3.6'sı (40.756) Denizli İli'nde istihdam olmaktadır. Bununla birlikte ülkemiz imalat sanayiince yaratılan katma değer % 1.9'u ve imalat sanayi çevirici gücünün % 1.3'ü Denizli İli imalat sanayiine aittir. Ayrıca tablo 1'e dikkat edilirse, Denizli İli, 1980 ve 1992 yılına nazaran 2000 yılına doğru imalat sanayi karakteristikleri noktasında büyük bir gelişim sağlayarak, ülkemiz imalat sanayi içinde ağırlıklı bir konuma ulaşmıştır.

Denizli İli'nde dokuma, giyim eşyası ve deri sanayii işletme sayısı, yüksek istihdam hacmi ve yarattığı katma değer büyüklüğü bakımından en önde gelen imalat sektörüdür. Denizli İli, yüzyıllardır bir dokumacılık merkezidir. Günümüzde Buldan, Babadağ, Kızılcabölük ve Denizli'de adı geçen sektörde küçük ve orta ölçekli işletmelerden büyük ölçekli işletmelere kadar çok sayıda işletme faaliyet göstermektedir. Denizli ve çevresinde dokumacılık 1950'lere kadar geleneksel ev tipi sanayi iken, 1953 yılında kurulan Sümerbank Bez Fabrikası'yla modern sanayiine geçilmiş ve 1970'lerden itibaren de devlet teşvikleriyle dokuma sanayiinde büyük bir gelişim sağlanmıştır. Ancak bu tesisler son yıllarda konfeksiyon ihracatına yönelmişlerdir. Bugün Denizli İli'nde konfeksiyon üretimi yapan ellinin üzerinde sanayi kuruluşu ile çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletme bulunmaktadır. Denizli İli'nde ham bez, havlu ve bornoz kumaşı dokuyan tesisler kendi bünyelerinde ek konfeksiyon birimleri oluşturarak hazır

giyime yönelik üretim yapmaktadırlar. Denizli’de 1940 yılında kurulan Sümerbank İplik Fabrikası’ndan sonra, özel girişim tarafından 1975 yılında Göveçlik İplik Fabrikası kurulmuştur. 1985 yılından itibaren de özel sektöre ait ileri teknoloji kullanan yüksek kapasiteli modern iplik fabrikaları kurulmuştur. Ayrıca il deri sanayi, Türkiye kösele ihtiyacının % 70’ni karşılamaktadır.

Denizli İli imalat sanayiinde dokuma, giyim eşyası ve deri sanayiinden sonra işletme sayısı bakımından ikinci sırada metal eşya, makine ve teçhizatı sanayi gelmektedir. Sektör 1970’lerden itibaren büyük bir gelişim göstermiştir. Sektörde otuz bir işletme faaliyet göstermektedir. Denizli İli’nde işletme sayısı bakımından üçüncü sırada gıda sanayi yer almaktadır ve ilde kurulan ilk sektörlerden biridir. İl’de gıda sanayi un fabrikalarıyla kendini göstermeye başlamıştır. Bugün gıda sanayiinin alt sektörlerinden un sanayi, süt ve sütlü mamuller sanayi, şekerleme ve yem sanayi faaliyet göstermektedir. Denizli İli’nde işletme sayısı bakımından dördüncü sırada taş ve torağa dayalı sanayiler yer almaktadır. İl’de on mermer, dört tuğla-kiremit, iki cam, beş çimento ve üç hazır beton işletmesi faaliyet göstermektedir. Ancak taş ve toprağa dayalı sanayi ikinci sırada en fazla istihdam sağlayan sektörü teşkil etmektedir.

Şekil 3: 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 Yıllık İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre Araştırma Konusu İllerde İşletme Sayıları ve İmalat Sanayinde Çalışanların Türkiye Geneline Oranı

3.1.4. İl Sanayiinin Karşılaştığı Sorunlar:

Bugün Denizli İli'nde 416 işletme faaliyet göstermesine rağmen, Denizli imalat sektörü ile ilgili 173 işletmede yapılan bir araştırma sektörün öncelikli sorunları hakkında fikir verecek niteliktedir. Söz konusu araştırmada işletmelerin daha çok hammadde, kredi ve sermaye, vasıflı işçi temini, talep istikrarsızlığı ve rekabet fazlalığı sorunları olduğu ifade edilmektedir. Gerçekten de sanayi kuruluşlarının % 26.8'i hammadde, % 17.2'si kredi ve sermaye, % 15.9'u nitelikli eleman temini, % 10.8'i talep istikrarsızlığı ve % 10.2'si de rekabet fazlalığı sorunlarını öncelikli sorunlar olarak sıralamıştır (Mutluer, 1995:262).

3.2. Çorum

3.2.1. İmalat Sanayiinin Gelişimi:

Ülkemizde 1980'lerden itibaren imalat sanayi hızla gelişen illerden biri de Çorum'dur. Çorum İli'nde 1930'lu yıllarda un sanayi ile başlayan sanayileşme süreci, 1957 yılında bir kamu yatırımı olan Çorum Çimento Fabrikası ile devam etmiştir. Bununla birlikte 1950'lerde tamamen yerel kaynaklara dayalı hızlı bir gelişim gösteren taş ve toprağa dayalı sanayi il imalat sektörünün çeşitlenmesine yol açmıştır.

Çorum İli'nde önceleri basit ve emek yoğun olarak faaliyet gösteren küçük atölyeler; bölgesel kaynakları ve yeni üretim tekniklerini değerlendirerek modern sanayiye geçiş sürecini başlatmış ve hızlandırmıştır. Başta taş ve toprağa dayalı sanayi ile un sanayiinin makine ve ekipman ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş bulunan metal eşya-makine sanayi büyük bir gelişim göstererek Çorum İli'nin sanayileşme ivmesini hızlandırmıştır. 1980'li yılların ortalarında Toplu Konut İdaresi tarafından başlatılan konut yatırımları sektörün hızlı büyümesine, yeni kapasitelerin yaratılmasına neden olmuştur.

3.2.2. Kuruluş Yeriyle İlgili Cazibe Unsurları:

Çorum İli'nin Orta Karadeniz Bölümü'nü İç Anadolu Bölgesine bağlayan yollar üzerinde bulunması ilde ticari faaliyetlerin gelişmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte ilin imalat sanayiinin gelişimine temel teşkil eden un sanayi ile taş ve toprağa dayalı sanayi için gerekli hammadde

kaynaklarına sahip olması söz konusu sektörler için çekicilik yaratmaktadır. Bu arada taş ve toprağa dayalı sanayi için işletmelerin yatay yönde büyümelerine imkan sağlayan ucuz ve düz arazilerin varlığı adı geçen sektörün gelişimine imkan sağlamıştır. Bunun yanında Çorumlu müteşebbislerin kendi yörelerinde yatırımda bulunma istekleri ve ucuz iş gücü temini gibi faktörler ilde imalat sanayiinin yerel çekicilik unsurlarıdır. Ayrıca 1980 yılında inşaatına başlanan ve bugün kırk sekiz işletmenin faaliyet gösterdiği organize sanayi bölgesi kısa sürede tamamlanarak sanayicilere açılmıştır. Böylece Çorum organize sanayi bölgesi il dışından gelebilecek sanayi sermayesinin de ile yönelmesini sağlamıştır.

Çorum İli'ndeki imalat sanayi gelişimi yerel kaynak ve olanakları değerlendirmek isteyen aile işletmelerine dayanmaktadır. Ancak, aile işletmeleri yanı sıra ortaklık şeklinde yapılan yatırımların Çorum İli'nde önemli olduğu görülmektedir. Sanayileşmenin ilk aşamalarında tümüyle yerel girişimcilerin olduğu Çorum İli, son dönemde diğer bölgelerden de yatırımcıları çekmektedir. Yeni girişimcilerin ortaya çıkışında, 1972'den bu yana Çorum'un kalkınmada öncelikli iller kapsamında yer alarak ek teşviklerden yararlanması da önemli rol oynarken, bölge dışından yatırımcıların son yıllarda Çorum'u tercih etmesinde bu faktörün önem kazandığı görülmektedir(*Eraydın,1999:263*).

3.2.3. İmalat Sanayiinin Sektörel Analizi:

1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre Çorum İli'nde imalat sanayiinin karakteristikleri tablo 2 ve şekil 3'de görülmektedir. İl'de 1980 yılında on ve üzeri işçi çalıştıran işletme sayısı 56 iken, bu rakam sayım ölçeğinin büyümesine rağmen 1992'de 62'ye yükselmiş ve 2000 yılında 87'ye ulaşmıştır. İl'de organize sanayi bölgesinin tamamlanması, 1990'lı yılların başında da imalat sanayiinin gelişimini sürdürmesine ve işletme sayısının 87'ye ulaşmasına katkı sağlamıştır. 2000 yılı itibariyle ülkemizde on ve üzeri işçi çalıştıran işletmelerin % 0.8'si Çorum İli'nde faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte aynı yılda ülkemizde imalat sanayiinde istihdam edilenlerin % 0.4'ü (5.028) Çorum İli'nde istihdam olmaktadır. Ayrıca ülkemiz imalat

sanayiince yaratılan katma değerin % 0.2'si ve imalat sanayi çevirici gücünün % 0.5'i Çorum İli imalat sanayiine aittir. Tablo 2'ye dikkat edilirse, Çorum İli'nde imalat sanayi yavaş ancak istikrarlı bir gelişme göstermektedir.

Çorum İli imalat sanayiini sektörel bazda değerlendirdiğimizde en başta gelen sektörün taş ve toprağa dayalı sanayi olduğunu görmekteyiz. İli imalat sektöründe taş ve toprağa dayalı sanayi işletme sayısı, istihdam kapasitesi ve çevirici güç bakımından birinci sırada yer almaktadır. Sektörde kırk dört işletme faaliyet göstermektedir. İl'de gıda sanayi işletme sayısı bakımından ikinci sırada yer alırken, en fazla katma değer sağlayan sektördür. Gıda sanayiinde en önde gelen sektörleri un ve unlu mamuller sanayi, şeker sanayi, yem sanayi ve beyaz et sanayi meydana getirmektedir. İl'de son yıllarda metal eşya-makine sanayi büyük bir gelişim göstererek gerek işletme sayısı ve gerekse çevirici güç ve katma değer bakımından üçüncü sıraya oturmuştur.

3.2.4. İl Sanayiinin Karşılaştığı Sorunlar:

Çorum İli'nde imalat sanayiinin karşılaştığı sorunlarının başında ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan sorunlar gelmektedir. Yüksek enflasyon beraberinde kredi faizlerini yükseltmekte bu da işletmelerin yeterince kredi alamamasına neden olmaktadır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz iç pazarı çok daraltmıştır. Bu da işletmelerin üretimlerini düşürmelerine ve kapasite kullanım oranlarını azaltmalarına neden olmaktadır.

Çorum İli'nde imalat sanayi işletmelerinin bir çoğu küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Dolayısıyla sermayelerinin yetersiz oluşu işletmelerin öz sermayelerini eritmektedir. Bu da kuruluşları kredi arayışına itmektedir. Bununla birlikte işletmelerin öz sermayelerinin erimesi ve kapasite kullanım oranlarının düşmesi yeni yatırımlara girmelerini engellemektedir. Ülkemizde 1994'ten itibaren yaşanan krizler, ekonomik durgunluk, Toplu Konut İdaresi'nin yaygın konut yatırımlarına girmemesi ve devletin teşvik politikasındaki değişkenlik, taş ve toprağa dayalı sanayilerde atıl kapasitelerin meydana gelmesine neden olmuştur.

Çorum İli'nin demiryolu bağlantısı ve havaalanının bulunmaması imalat sanayiinin gelişimine önemli bir engel teşkil etmektedir. Özellikle taş ve toprağa dayalı sanayi mamullerinin ucuz bir şekilde pazara ulaştırılması açısından demiryolu bağlantısına ihtiyaç duymaktadır.

İl, un ve yem sanayiinde kaliteli hammadde sorunu yaşanmaktadır. Özellikle yem sanayiinde dünya fiyatları üzerinde yem hammaddesi temini sektörü olumsuz yönde etkilemektedir.

3.3. Kayseri

3.3.1. İmalat Sanayiinin Gelişimi:

Kayseri İli'nde imalat sanayiinin gelişimi savunma sanayiinin kuruluşu ile başlamıştır. 1926 yılında tank, uçak montaj ve onarımı tesislerinin faaliyete geçtiği ilde, 1920'lerin sonlarında da demiryolu ulaşımının ve elektrik santrallerinin faaliyete geçtiğini görmekteyiz. İl'de savunma sanayiinden başka 1926 yılında Bünyan Halı İplik Fabrikası, 1927 yılında Ankara-Kayseri demiryolu, 1929'da Bünyan Hidroelektrik Santrali, ve 1930'da Kayseri - Sivas - Samsun karayolu işletmeye açılmıştır. Bununla birlikte, 1933'de ili Akdeniz'e bağlayan Kayseri-Ulukışla demiryolu ve 1935 yılında kurulan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası sanayiinin gelişimini sağlayan çalışmaları ve kuruluşları teşkil etmektedir.

Kayseri İli'nde sanayi yatırımlarının 1950'ler sonrasında hızlandığını görmekteyiz. 1955 yılında işletmeye açılan Kayseri Şeker Fabrikası dışında yatırımlar ağırlıklı olarak özel kesimce gerçekleştirilmektedir. 1960'lara gelindiğinde Kayseri İli imalat sanayiinin ağırlıklı olarak gıda, dokuma, metal eşya-makine imalat sektörlerinden oluşmaktaydı.

Tablo 1: Denizli İli'nde 1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 Yıllık İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre İmalat Sanayiinin Karakteristikleri

Sanayi Grubu ISIC-Rev.2	İşletme Sayısı			Kamu			Özel			Çalışanların Yıllık Ortalaması			Çevirici Güç 'BG-HP			Katma Değer '000.000 TL		
	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)
31	22	9	26	-	1	-	22	8	26	568	498	991	4592	9965	13091	397	14284	11164135
32	29	51	284	1	1	-	28	50	284	3865	8624	32559	15317	46382	85772	1876	994445	307892326
33	5	2	5	-	-	-	5	2*	5*	184	-	-	950	-	-	162	-	-
34	3	2	5	-	-	-	3*	2*	5	-	-	641	-	-	5928	-	-	17911796
35	9	6	19	-	-	1	9	5	18	445	440	962	2877	2903	9037	238	53385	24299830
36	4	5	24	-	2	-	4	3	24	197	1053	2378	2894	17169	13801	28	250721	34396541
37	25	12	20	-	-	-	25	12	20	502	737	1373	10685	19716	38667	211	133958	30028937
38	19	13	31	-	-	-	19	13	31	1484	1035	1499	8335	9609	11837	1883	223423	22399287
39	1	-	2	-	-	-	1*	-	2*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	117	100	416	1	5	1	116	95	415	7452	12998	40756	46857	110371	181837	5033	1913464	450687452
Türkiye Toplamına %'si	1.3	1.7	3.7	0.2	1.2	0.4	1.4	1.7	3.8	0.9	1.4	3.6	2.0	1.1	1.3	0.6	0.8	1.9

Kaynak: DİE *219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin atıfta bulunduğu 53 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine uymak amacıyla verilmemiştir.

Tablo 2: Çorum İli'nde 1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 Yıllık İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre İmalat Sanayiinin Karakteristikleri

Sanayi Grubu ISIC-Rev.2	İşletme Sayısı			Kamu			Özel			Çalışanların Yıllık Ortalaması			Çevirici Güç 'BG-HP			Katma Değer '000.000 TL		
	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)
31	9	7	16	-	2	1	9	5	15	275	704	897	1408	4978	24738	273	148909	27148693
32	1	1	5	1	-	-	-	1*	5	195	-	773	-	-	1378	2	-	5906816
33	2	-	2	-	-	-	2*	-	2*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
34	-	2	1	-	-	-	-	2*	1*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	-	1	1	-	-	-	-	1*	1*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	38	42	44	1	1	-	37	41	44	1562	2086	2201	23458	28652	27478	753	168884	7979023
37	1	2	5	-	-	-	1*	2*	5	-	-	108	-	-	1993	-	-	1078266
38	5	7	13	-	-	-	5*	7	13	86	339	642	937	1832	4374	33	29896	7194403
Toplam	56	62	87	2	3	1	54	59	86	2173	3789	5028	26153	39993	70714	1071	421960	55966257
Türkiye Toplamına %'si	0.6	1.0	0.8	0.5	0.7	0.4	0.7	1.1	0.8	0.3	0.4	0.4	0.5	0.4	0.5	0.1	0.2	0.2

Kaynak: DİE *219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin atıfta bulunduğu 53 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine uymak amacıyla verilmemiştir.

1970'li yıllardan itibaren Kayseri İli'nde büyük ölçekli işletmelerin faaliyete geçtiğini ve imalat sanayiinin çeşitlendiğini görmekteyiz. 1970'li yıllarda metal eşya-makine sanayi büyük bir atılım yaparak imalat sanayiinde en önde gelen sektör konumu kazanmıştır. Bu yıllarda metal eşya-makine sanayiinde öncülüğü özel kesim yapmıştır. Bu arada imalat sanayiinin nitelikli ara eleman ihtiyacı eğitim ve öğretime açılan mesleki ve teknik okullarla karşılanmıştır. Kayseri İli'nde 1980 sonrasında faaliyete geçen büyük ölçekli firma sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu

gelişmede 1985'lerden itibaren ihracat ve yatırım teşviklerinin il müteşebbisleri tarafından iyi değerlendirilmesi yanında, ilin sanayi altyapısı etkili oldu.

3.3.2. Kuruluş Yeriyle İlgili Cazibe Unsurları:

Kayseri, coğrafi konumu, zengin maden ve enerji kaynakları ve ulaşım koşullarıyla sanayiinin hızla geliştiği illerimizden biridir. İl'de imalat sanayiinin gelişimini sağlayan en önemli faktörlerden bir diğeri de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan kamu yatırımlarıdır.

Tarihi ipek yolunun uğrak noktalarından biri olan Kayseri İli, bölgelerarası geçişlerde kavşak noktada bulunması ticari faaliyetlerin gelişimine imkan tanımıştır. Kayseri İli'nin karayolu bağlantıları dışında demiryolu ve havayolu bağlantıları imalat sanayiinin gelişimine önemli bir fırsat yaratmaktadır. Bunun yanında Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan imalat sanayi yatırımları zaman içerisinde sanayiinin çeşitlenmesine yol açmıştır. Tablo 3'te görüldüğü gibi, ilde tüm imalat alt sektörlerinde dengeli bir gelişim görülmektedir ve metal eşya-makine sanayiinin sağlamış olduğu gelişim diğer sektörlerin de gelişimine ortam hazırlamıştır. Ayrıca geleneksel sanayi kollarının sahip olduğu işgücü ve birikim modern sanayiye geçişi hızlandıran faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca ilin 1989 yılında ikinci dereceden kalkınmada öncelikli yöre kapsamına alınması söz konusu gelişime önemli katkı sağlamıştır.

1976 yılında kurulan I. Organize Sanayi Bölgesi'nin tamamıyla dolması üzerine 1996 yılında kurulmaya başlanan ve bugün arsa tahsisine başlanan Kayseri-İncesu Organize Sanayi Bölgesi'nin çalışmaları devam etmekte ve önemli bir sanayi alt yapısı oluşturmaktadır. Bununla birlikte Kayseri-Mimarsinan Beldesi sınırları içinde Kayseri II. Organize Sanayi Bölgesi, Develi'de Develi Organize Sanayi Bölgesi'nin yer tespiti yapılmış olup, altyapı çalışmaları devam etmektedir. Kayseri-Hacılar ilçesinde yer alan Hacılar Özel Organize Sanayi Bölgesi büyük ölçüde tamamlanarak sanayicilere açılmıştır. Ayrıca ilde sekiz küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen alt yapıya ilişkin çalışmalar Kayseri İli'ne imalat sektörü yatırımcılarını çekmekte ve ili cazip kılmaktadır.

3.3.3. Sanayiinin Sektörel Analizi:

1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre Kayseri İli'nde imalat sanayiinin karakteristikleri tablo 3 ve şekil 3'de görülmektedir. İl'de 1980 yılında on ve üzeri işçi çalıştıran işletme sayısı 102 iken, bu sayı 1992'de 80'e gerilemiş ve 2000 yılında 178'e ulaşmıştır. 1980'li yılların başından itibaren benimsenen liberal sanayi politikaları çerçevesinde il imalat sanayi gelişimini ve çeşitlenmesini sürdürerek işletme sayısını 178'e çıkarmıştır. 2000 yılı itibarıyla ülkemizde on ve üzeri işçi çalıştıran işletmelerin % 1.6'sı Kayseri İli'nde faaliyet göstermektedir. Söz konusu oran 1980 yılında % 1.2 ve 1992 yılında % 1.3'tü. Bununla birlikte aynı yılda ülkemizde imalat sanayiinde istihdam edilenlerin % 2.2'si (25.078) Kayseri İli'nde istihdam edilmektedir. Bu arada ülkemiz imalat sanayiince yaratılan katma değer % 1.7'si ve imalat sanayi çevirici gücünün % 1.1'i Kayseri İli imalat sanayiine aittir.

Kayseri İli imalat sanayiini sektörel bazda değerlendirdiğimizde en başta gelen sektörün metal eşya-makine sanayi olduğunu görmekteyiz. Metal eşya-makine sanayi Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar lider sektör olma özelliğini korumuştur (Hema Traktör Fabrikası, AKSAN Takım Tezgahları Fabrikası, ÇİNKUR Çinko-Kurşun Fabrikası, Erciyes Boru Fabrikası, Asya Madeni Eşya ve Emaye Fabrikası ve Hes kablo). Sektör, işletme sayısı bakımından birinci sırada yer alırken, ürettiği katma değer bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Sektörde altmış sekiz işletme faaliyet göstermektedir. İl'de dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi işletme sayısı bakımından ikinci sırada yer alırken, en fazla katma değer sağlayan sektördür. İl, pamuklu ve yünlü dokuma ile iplik üretiminde ülkemizin en önde gelen illerinden biridir (Birlik Mensucat, Karsu Tekstil). Ayrıca halı ve kilim dokumacılığında haklı bir üne sahiptir (Saray ve Atlas Halı). İl'de gıda sanayi işletme sayısı bakımından üçüncü sırada yer alırken, ürettiği katma değer bakımından beşinci sırada yer almaktadır. Son olarak; orman ürünleri ve mobilya sanayi işletme sayısı bakımından dördüncü sırada yer alırken, ürettiği katma değer bakımından ikinci sırada yer almaktadır.

Mobilya sanayi uluslararası pazarlara açılabilen üretim teknolojisi ve kalitesine sahiptir ve il imalat sanayi katma değerine büyük katkı sağlamaktadır. Yirmi bir işletmenin faaliyet gösterdiği sektörde Yataş ve İstikbal firmaları önde gelen işletmelerdir.

3.3.4. İl Sanayiinin Karşılaştığı Sorunlar:

Kayseri İli'nde imalat sanayiinin karşılaştığı sorunlar Çorum İli'ne ilişkin değerlendirmelerimizde de belirttiğimiz gibi, ülkemizde yaşanan ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Yukarıda konuyu ayrıntısıyla ele aldığımızdan burada ayrıca üzerinde durulmayacaktır.

3.4. Kahramanmaraş

3.4.1. İmalat Sanayiinin Gelişimi:

Cumhuriyetin ilk yıllarında ev tipi sanayiinin faaliyet gösterdiği Kahramanmaraş'ta ağırlıklı olarak tarım ürünlerini işleyen işletmeler bulunmaktaydı. İl'de 1965'te işletmeye açılan Sümerbank Pamuklu Dokuma Fabrikası ile modern sanayiye geçiş süreci başlamıştır. Bununla birlikte 1985 yılında Elbistan Şeker Fabrikası üretime geçmiştir. Dolayısıyla ilde faaliyete geçen ilk işletmeler kamuya ait işletmelerdir.

Kahramanmaraş'ta XIX. yüzyılın sonlarından günümüze kadar dokumacılık yapılmaktadır. İl'de 1933 yılında 800'ü aşkın dokuma tezgahı bulunmaktaydı. 2000 yılı itibarıyla ilde dokuma, giyim eşyası ve deri sanayiinde 34 işletme faaliyet göstermektedir. Kahramanmaraş İli Türkiye iplik sektörü üretiminin % 30.1'ni, dokuma üretiminin % 6.6'sını ve örme ürünler üretiminin % 20.1'ni gerçekleştirmektedir. İl, 1990-1996 dönemde 10.6 milyon dolar tutarında yatırım için teşvik belgesi almıştır. Kahramanmaraş'ta söz konusu teşvikler ağırlıklı olarak tekstil, taş ve toprağa dayalı sanayiler, gıda, orman ürünleri, kağıt, metal ve madeni eşya alanında yatırıma dönüşmüştür.

1980 sonrasında benimsenen ihracata dayalı kalkınma stratejisi ve özellikle 1980-1983 yılları arasında uygulanan iç talebi daraltıcı iktisat politikalarının etkisiyle genel ihracatımızdaki canlanmaya paralel olarak ildeki yatırımlarda da hızlı bir artış görülmüştür. Özellikle 1980'li yıllarda uygulanan parasal teşviklerden il müteşebbisleri en iyi şekilde yararlanarak,

Kahramanmaraş İli'ni tekstil sektöründe yurttta ve dünyada da tanınır hale getirmişlerdir (*Balduk,1997:22*). Böylece Kahramanmaraş 230 bin ton/yıl iplik üretimi kapasitesi ile Türkiye üretiminin % 30'nu sağlamaktadır.

3.4.2. Kuruluş Yeriyle İlgili Cazibe Unsurları:

Kahramanmaraş İli'nin Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesini Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine bağlayan yollar üzerinde bulunması ilde ticaretin gelişimine imkan sağlamıştır. Kahramanmaraş İli'nde karayolu bağlantıları yanında havayolu ve demiryolu bağlantıları imalat sanayiinin gelişimi açısından elverişli ulaşım koşulları yaratmaktadır. Bunun yanında ilin önemli bir iplik ve dokuma merkezi olmasında tarihten gelen birikim, vasıflı eleman ve pamuk üretim alanlarına yakın olması etkili olmaktadır. Bununla birlikte ilin, 1999 yılında kalkınmada birinci öncelikli yöre kapsamına alınması ve enerji üretim bölgesi olması sanayileşmeye ivme katan hususlar arasındadır. Ayrıca yerel yatırımcıların kendi bölgelerine yatırım yapma istekleri şüphesiz söz konusu gelişimde etkili olmaktadır

Tablo 3: Kayseri İli'nde 1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 Yıllık İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre İmalat Sanayiinin Karakteristikleri

Sanayi Grubu ISIC-Rev.2	İşletme Sayısı			Kamu			Özel			Çalışanların Yıllık Ortalaması			Çevirici Güç 'BG-HP			Katma Değer '000.000 TL		
	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)
31	19	18	30	2	2	1	17	16	29	2498	2258	1914	27292	12619	14026	1936	205866	38483147
32	21	20	32	3	2	-	18	18	32	8756	8674	8390	18272	43851	64721	7601	1090365	119293855
33	3	3	21	-	-	-	3	3	21	44	508	5267	83	635	12702	5	65533	89435656
34	1	1	1	-	-	-	1*	1*	1*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	3	2	6	-	-	-	3	2*	6*	182	-	-	131	-	-	105	-	-
36	2	-	10	-	-	-	2*	-	10	-	-	310	-	-	2161	-	-	2110922
37	7	5	10	-	1	-	7	4	10	1077	1026	915	7426	10242	12627	1525	127638	57445796
38	46	31	68	-	1	1	46	30	67	1759	4411	6674	13192	25480	41095	687	401746	67330065
Toplam	102	80	178	5	6	2	97	74	176	14556	17051	25078	67645	94129	153052	11882	1910997	413231413
Türkiye Toplamına %'si	1.2	1.3	1.6	1.2	1.4	0.8	1.2	1.3	1.6	1.8	1.9	2.2	1.2	0.9	1.1	1.4	0.8	1.7

Kaynak: DİE *219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin atıfta bulunduğu 53 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine uymak amacıyla verilmemiştir.

Tablo 4: Kahramanmaraş İli'nde 1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 Yıllık İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre İmalat Sanayiinin Karakteristikleri

Sanayi Grubu ISIC-Rev.2	İşletme Sayısı			Kamu			Özel			Çalışanların Yıllık Ortalaması			Çevirici Güç 'BG-HP			Katma Değer '000.000 TL		
	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)	1980 (10+ işçi)	1992 (25+ işçi)	2000 (10+ işçi)
31	10	8	15	1	2	1	9	6	14	228	1047	1213	1914	18821	22886	66	96354	7502508
32	3	12	34	1	1	-	2	11	34	1207	3013	6073	6035	25539	42040	871	421082	79676496
34	-	1	1	-	-	-	-	1*	1*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	1	-	1	-	-	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	-	3	1	-	-	-	-	3	1*	-	217	-	1770	-	-	-	4290	-
37	3	1	2	-	-	-	3	1*	2*	44	-	-	619	-	-	10	-	-
38	2	3	13	-	-	-	2	3*	13	-	-	423	-	-	5989	-	-	1937790
Toplam	19	28	67	2	3	1	17	25	66	1976	4655	8040	10871	58170	76616	1140	573798	92185350
Türkiye Toplamına %'si	0.2	0.5	0.6	0.5	0.7	0.4	0.2	0.5	0.6	0.2	0.5	0.7	0.2	0.6	0.6	0.1	0.2	0.4

Kaynak: DİE *219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin atıfta bulunduğu 53 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine uymak amacıyla verilmemiştir.

3.4.3. Sanayiinin Sektörel Analizi:

1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre Kahramanmaraş İli'nde imalat sanayiinin karakteristikleri tablo 4 ve şekil 3'de görülmektedir. İl'de 1980 yılında on ve üzeri işçi çalıştıran işletme sayısı 19 iken, bu sayı sayım ölçeğinin büyümesine rağmen 1992'de 28'e yükselmiş ve 2000 yılında 67'ye ulaşmıştır. 1980'li yıllarda uygulanmaya başlayan ihracata dayalı kalkınma stratejisi ve ihracat teşvikleri ilde imalat sanayiinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. 2000 yılı itibariyle ülkemizde on ve üzeri işçi çalıştıran işletmelerin % 0.6'sı Kahramanmaraş İli'nde faaliyet göstermektedir. Bu arada sözü edilen yılda ülkemizde imalat sanayiinde istihdam edilenlerin % 0.7'sinin (8.040) Kahramanmaraş İli'nde istihdam olduğunu görmekteyiz. Ayrıca ülkemiz imalat sanayiince yaratılan katma değer % 0.4'ü ve imalat sanayi çevirici gücünün % 0.6'ı Kahramanmaraş İli imalat sanayiine aittir.

Kahramanmaraş İli imalat sanayiini sektörel bazda değerlendirdiğimizde en başta gelen sektör dokuma ve giyim eşyası sanayiidir. İl imalat sektöründe adı geçen sektör, işletme sayısı, istihdam kapasitesi, çevirici güç ve yarattığı katma değer bakımından birinci sırada yer almaktadır. Sektörde otuz dört işletme faaliyet göstermektedir. Sektör, Türkiye iplik üretiminin % 30'dan fazlasını sağlamakta, tekstil ve konfeksiyon ihracatında ise ağırlıklı bir konumu bulunmaktadır. İl'de gıda sanayi işletme sayısı, istihdam kapasitesi, çevirici güç ve yarattığı katma değer bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Gıda sanayiinde en önde gelen sektörleri toz ve pul biber üretimi, şeker, süt ve sütlü mamuller (dondurma), un ve yem sanayi teşkil etmektedir. İl'de metal eşya-makine sanayi büyük bir gelişim göstererek, gerek işletme sayısı ve gerekse çevirici güç ve katma değer bakımından üçüncü sıraya oturmuştur. İl, ülkemiz çelik mutfak eşyası ihtiyacının % 50'sini karşıladığı gibi ihracat da yapabilmektedir.

3.4.4. İl Sanayiinin Karşılaştığı Sorunlar:

Kahramanmaraş İli'nde imalat sanayiinin karşılaştığı sorunlar, diğer illerde olduğu gibi ülkemizin genel ekonomik koşullarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında işletmelerin küçük ve orta ölçekli olmasından kaynaklanan KOBİ'lere özgü sorunlar bulunmaktadır. KOBİ'lere

yönelik geliştirilecek politikalar söz konusu işletmelerin sorunlarını önemli ölçüde çözecektir. Özellikle çelik mutfak eşyası üreten küçük ve orta ölçekli işletmeler markalı ürünler üretemekten kaynaklanan sorunlar yaşamaktadır. Bunun yanında aynı sorun nedeniyle dış pazarlara açılmamaktadırlar. Toz pul biber üreten işletmeler, devletin yeterince kendilerini desteklemediği ve tanıtımın yetersiz olduğu noktasında sorunlar yaşamaktadır. Dondurma sektöründe dış tanıtım sorunları bulunmaktadır. Ayrıca iplik sektöründe kaliteli pamuk hammaddesi bulamama sorunu ithalatla aşılmaya çalışılmaktadır.

3.5. Gaziantep

3.5.1. İmalat Sanayinin Gelişimi:

Gaziantep ve çevresi Türk hakimiyetine girdikten itibaren önemli bir yay, eğer, koşum takımı, bakır eşya ve pekmez imalatı merkezi olmuştur. Gaziantep ve çevresinde pamuklu dokumacılık her dönemde önemini korumuştur. Bununla birlikte XIX. yüzyıl ortalarında Gaziantep pamuklu dokumacılık yanında keçe, deri, rakı ve zeytinyağı imalatıyla ünlenmiştir. Yine alçı ve mermer işlemeciliği önemli gelir kaynakları arasında bulunmaktaydı. Bölgede çok önemli bir ticari merkez olan Halep'in Cumhuriyetle birlikte milli sınırlar dışında kalmasıyla adı geçen şehrin ticari fonksiyonunu Gaziantep İli üstlenmiştir.

Sanayi geleneği çok eskilere inen Gaziantep İli'nde imalat sanayi gelişimini ağırlıklı olarak özel sektör gerçekleştirmektedir. İl'de 1943 yılında Gaziantep, 1944 yılında Gaziantep-Kilis Şarap Fabrikaları ve 1970'li yıllarda kurulan Gaziantep Çimento Fabrikası dışında bir kamu yatırımı bulunmamaktadır. Gaziantep İli'nin, 1980'ler sonrasında izlenen sanayileşme politikaları, yatırım ve ihracat teşvikleri ile GAP Projesi Bölgesi merkezi olarak görülmesi yatırımcıları kendine çekmektedir.

3.5.2. Kuruluş Yeriyle İlgili Cazibe Unsurları:

Gaziantep İli'nin bölgelerarası geçişlerde kavşak noktada bulunması, hava, kara ve demir yolu bağlantılarıyla ticari bağlantılarını kuvvetlendirmesi yatırımcıları kendine çeken önemli hususlar arasında yer almaktadır. Giderek gelişen imalat sanayi ile GAP bölgesi sanayi merkezi olan Gaziantep İli, bölgenin hammadde kaynaklarına dayalı imalat sanayi

gelişimini sürdürmektedir. İl, GAP bölgesi tarım ürünlerini işleyen tarıma dayalı sanayilerle ön plana çıkmaktadır. Bunların başında da dokuma sanayi ile gıda sanayi gelmektedir. İl'in İskenderun ve Mersin limanları yanında Ortadoğu ülkelerine coğrafi yakınlığı ve söz konusu ülkeler ile ticari bağlantılar kurabilmesi yatırımcıları kendine çeken hususlar arasındadır.

Bununla birlikte ilde 1969 yılında I. organize sanayi bölgesi, 1986 yılında II. organize sanayi bölgesi, 1994 yılında III. organize sanayi bölgesi faaliyete geçerek sanayiinin gelişimine büyük bir katkı sağlamaktadır. Bugün ilde IV. organize Sanayi bölgesinin kurulma çalışmaları devam etmektedir. Bu arada Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın desteği ile kurulan KÜSGET (Küçük Sanayiye Geliştirme Teşkilatı) metal eşya sanayiinin gelişimine önemli katkı sağlamaktadır.

3.5.4. Sanayiinin Sektörel Analizi:

1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre Gaziantep İli'nde imalat sanayiinin karakteristikleri tablo 5 ve şekil 3'de görülmektedir. İl'de 1980 yılında on ve üzeri işçi çalıştıran işletme sayısı 140 iken, bu rakam sayım ölçeğinin büyümesi nedeniyle 1992'de 104'e gerilemiş ve 2000 yılında 259'a ulaşmıştır. Gaziantep İli'nin GAP bölgesinin zengin hammadde kaynaklarını kullanabilmesi yanı sıra Ortadoğu ülkeleriyle ticari bağlantılar kurması imalat sanayiinin gelişimini sürdürmesine ve işletme sayısının 259'a ulaşmasına katkı sağlamıştır. 2000 yılı itibariyle ülkemizde on ve üzeri işçi çalıştıran işletmelerin % 2.3'ü Gaziantep İli'nde faaliyet göstermektedir. Söz konusu oran, Gaziantep İli'nin imalat sanayiinde büyük bir gelişim gösterdiğinin kanıtı olmaktadır. Buna ilaveten aynı yılda ülkemiz imalat sanayiinde istihdam edilenlerin % 2.2'si (24.980) Gaziantep İli'nde istihdam olmaktadır. Ayrıca ülkemiz imalat sanayiince yaratılan katma değer % 1.5'i ve imalat sanayi çevirici gücünün % 2.1'i Gaziantep İli imalat sanayiine aittir. Tablo 5'e dikkat edilirse Gaziantep İli, 1980 yılına nazaran 2000 yılına doğru imalat sanayiinde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir.

Gaziantep İli imalat sanayiini sektörel bazda değerlendirdiğimizde en başta gelen sektörün dokuma ve giyim eşyası sanayi olduğunu görmekteyiz. İl imalat sektöründe dokuma ve giyim eşyası sanayi, işletme

sayısı, istihdam kapasitesi, çevirici güç ve katma değer bakımından birinci sırada yer almaktadır. Pamuk hammaddesinin kolayca ve ucuz temini söz konusu gelişimi sağlamıştır. İl'de tarıma dayalı sanayilerden gıda sanayi, işletme sayısı, istihdam kapasitesi ve yarattığı katma değer bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Gıda sanayiinde en önde gelen sektörleri un ve unlu mamuller sanayi ve yem sanayi meydana getirmektedir. İl'de son yıllarda metal eşya-makine sanayi büyük bir gelişim göstererek işletme sayısı bakımından üçüncü sıraya oturmuştur. Bu arada ilde yaratılan katma değer bakımından ikinci sırada kimya-plastik sanayi yer almaktadır. Sektörde yirmi işletme faaliyet göstermektedir.

Gaziantep İli, Türkiye makine halı ihtiyacının % 80'nini, Triko örgü imalatının % 50'sini, PP çuval üretiminin % 60'nını karşılamaktadır. Bununla birlikte GAP Bölgesi tarımsal üretim alanı içinde yer alan Gaziantep İli, Türkiye makarna ihtiyacının % 60'nı, mercimek ihtiyacının % 70'ni, un ve irmik ihtiyacının % 60'nı karşılamaktadır.

Tablo 5: Gaziantep İli'nde 1980 ve 1992 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile 2000 Yıllık İmalat Sanayi İstatistiklerine Göre İmalat Sanayiinin Karakteristikleri

Sanayi Grubu	İşletme Sayısı			Kamu			Özel			Çalışanların Yıllık Ortalaması			Çevirici Güç			Katma Değer		
	1980	1992	2000	1980	1992	2000	1980	1992	2000	1980	1992	2000	*BG-HP			*000.000 TL		
	(10+ işçi)	(25+ işçi)	(10+ işçi)	(10+ işçi)	(25+ işçi)	(10+ işçi)	(10+ işçi)	(25+ işçi)	(10+ işçi)	(10+ işçi)	(25+ işçi)	(10+ işçi)	(10+ işçi)	(25+ işçi)	(10+ işçi)	(10+ işçi)	(25+ işçi)	(10+ işçi)
31	30	15	44	4	2	1	26	13	43	1641	1450	2149	5497	13704	21911	816	559211	39107126
32	45	62	146	-	-	-	45	62	146	3715	8738	19714	18550	103299	141719	1295	842044	269714267
33	1	3	4	-	-	-	1*	3	4*	-	245	-	-	3185	-	-	21600	-
34	3	5	7	-	-	-	3	5	7*	102	313	383	400	727	1910	61	18735	3693815
35	45	7	20	-	1	-	45	6	20	834	1045	1347	4534	6568	75495	98	115272	23032992
36	3	5	9	1	2	1	2	3	8	451	411	477	-	15114	20914	766	182321	6084144
37	3	2	2	-	-	-	3	2*	2*	42	-	-	259	-	-	10	-	-
38	10	5	27	-	-	-	10	5	27	391	254	567	391	1039	2836	87	35851	4510504
39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	140	104	259	5	5	2	135	99	257	7462	12679	24980	32003	145177	277077	3378	1786308	363056207
Türkiye Toplamına %'si	1.6	1.7	2.3	1.2	1.2	0.8	1.6	1.8	2.3	0.9	1.4	2.2	0.6	1.4	2.1	0.4	0.7	1.5

Kaynak: DİE *219 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin atıfta bulunduğu 53 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine uymak amacıyla verilmemiştir.

Gaziantep İli'nde son yirmi yılda makine halısı üretimi büyük bir gelişme gösterdi. Ancak sektörde son iki yıldır yaşanan rekabet ve ekonomik krizler nedeniyle büyük bir duraklama yaşanmaktadır. Buna rağmen Türkiye'de üretilen makine halısının % 60'ı Gaziantep İli'nde imal edilmektedir. Ayrıca iplik imalatı Gaziantep İli dokuma sanayiinin en önemli alt sektörlerinden biridir. İplik imalatı, en son teknolojiyi kullanarak tüm dünyaya açılmıştır.

3.5.4. İl Sanayiinin Karşılaştığı Sorunlar:

Gaziantep İli'nde imalat sanayiinin karşılaştığı sorunlar, ülkemizde yaşanan genel ekonomik koşullardan kaynaklanan sorunlardır. Bununla birlikte, ilde tekstil sektöründe atıl kapasite sorunu bulunmaktadır. Ayrıca ilde Irak sorunu nedeniyle Ortadoğu ülkeleriyle ticari bağlantıların zaman zaman kesilmesi bir çok sektörü olumsuz yönde etkilemektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Anadolu'da öz kaynaklarıyla ya da sınırlı teşviklerle sanayileşen ve özellikle "dokuma ve tekstil" sektöründe büyük bir atılım yapan Denizli, Kayseri, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Çorum(Çorum İli hariç) illerinin imalat sektörü dinamiklerini değerlendirerek son yirmi yılda muazzam bir gelişme gösterdiklerini yakından tanıdık.

Araştırmamıza konu olan illerin 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı'na göre Türkiye imalat sanayi işyerleri sayısı içindeki oranı % 5, istihdamı içindeki oranı % 4.2, çevirici gücü içindeki oranı % 3.3 ve yaratılan katma değer içindeki oranı % 2.7'dir. Buna karşılık 2000 yıllık imalat sanayi istatistiklerine göre araştırma konusu olan illerin Türk imalat sanayi işyerleri sayısı içindeki oranı % 9.1, istihdamı içindeki oranı % 9.2, çevirici gücü içindeki oranı % 5.6 ve yaratılan katma değer içindeki oranı % 5.8'dir. Dolayısıyla araştırmamıza konu olan beş ilin Türkiye imalat sanayi işyerleri sayısı ve istihdam hacmi bakımından % 10'lara varan bir ağırlığa ulaştığını görmekteyiz. İmalat sanayi göstergelerindeki beş puanlık gelişme son yirmi yılda sağlanmıştır.

Böylece ülkemizde imalat sanayiinde bölgesel yeni cazibe merkezlerinin ortaya çıkması, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesini

sağladığı gibi, beraberinde bir dizi sosyal, ekonomik, demografik ve kentsel sorunların çözümüne de katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda Anadolu'da sanayileşen illerin yukarıda sıralanan imalat sanayi sorunlarının çözümüne yönelik politikaların geliştirilmesi, teşviklerin artırılması ve söz konusu illerin sanayi altyapısının geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Eraydın, A.,1999, Sanayiinin Anadolu'da Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları, 75 Yılda Çarklardan Chip'lere, Tarih Vakfı Yay., Numune Matb., İstanbul
- Balduş, M.,1997, Kahramanmaraş: Arslan Kükrüyor, Ekonomik Forum Derg., Yıl:4, Sayı:7, TOBB Yay., Ankara
- Eroğlu, F. ve Gökalp, Y., 1997, Yatırımda Denizli Seçeneği, Ekonomik Forum Derg., Yıl: 4, Sayı:3, TOBB Yay., Ankara
- Işık, Ş., 2000, Türkiye'de Sanayi Faaliyetlerinin Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:11, , İzmir
- Kara, H.,1990, Çukurova'da Endüstri", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kur. Coğrafya Bil. ve Uyg. Kolu, Coğrafya Araşt. Derg., Cil:1, Sayı:2, Ankara
- Mutluer, M.,1995, Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Ü. Basımevi, İzmir
- Mutluer, M.,2003, Türkiye'de Yeni Gelişen Sanayi Odakları: Denizli-Gaziantep-Çorum, Ege Coğrafya Derg., Cilt:12, Sayı:1, İzmir
- Tahiroğlu, G.,1997, Gaziantep Kabına Sığmıyor, Ekonomik Forum Derg., Yıl:4, Sayı:7, TOBB Yay., Ankara
- Temel, A., ve Diğerleri, 2002, Denizli ve Gaziantep İlleri İmalat Sanayiinin Yapısı, DPT Yay. No:2650, Ankara
- Tümertekin, E.,1961, İstanbul'da Sanayi Faaliyetlerinin Bünyesi ve Türkiye Sanayiindeki Yeri, Sosyoloji Derg., Sayı:16, İstanbul
- DPT, 2002, 2002 Yılı Yatırım Programı, Yatırımların İllere Göre Dağılımı, İkt. Sek. ve Koord. Gen. Müd., DPT Yay., Ankara
- DİE, 2001, Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri-1998, DİE Yay.No:2462, Ankara

- DİE, 2002, Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri-2000, DİE Yay., Ankara
- Doğanay, H.,1995, Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Öz Eğitim Yay. No:6, İstanbul
- Sevgi, C.,1994, Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı., Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yay. No:504, Ankara
- Sönmez, M.,1997, Yıldızı Parlayan Kentler, Ekonomik Forum Derg., Yıl:4, Sayı:7, TOBB Yay., Ankara
- Özgüç, N.,1986-1987, Türkiye’de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, yapısı ve Dağılışı”, İ.Ü. Edb. Fak. Coğrafya Derg. Sayı:2, s.35-70, İst.
- Yaşar, O.,2003a, Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayiler, Çantay Kitabevi Yay., Melisa Matb., İstanbul
- Yaşar, O.,2003b, Çanakkale İli’nde Tarıma Dayalı Sanayiler, Çantay Kitabevi, Melisa Matbaacılık, İstanbul

---

¹ İktisadi faaliyetlerin uluslararası standart sanayi sınıflaması (USSS-Rev.2), imalat sanayi sınıflaması; **31**-Gıda, içki ve tütün sanayi, **32**-Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi, **33**-Orman ürünleri ve mobilya sanayi, **34**- Kağıt-kağıt ürünleri ve basım sanayi, **35**- Kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi, **36**- Taş ve toprağa dayalı sanayi, **37**- Metal ana sanayi, **38**- Metal eşya- makine teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi, **39**- Diğer imalat sanayi

Anadolu'da Son Dönemde Sanayileşme Yarışına Katılan İller
